

نشر میزان

سرشناسه : امامی، مسعود، ۱۳۴۳ -
 عنوان و نام‌پدیدآور : دانشنامه اسلام و حقوق بین‌الملل بشر دوستانه / مسعود
 امامی، رمضانعلی شوپای جویباری (برای) مرکز مطالعات تطبیقی اسلام و حقوق
 بشر دوستانه بین‌المللی.
 مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری : ۴۲۴ ص.
 فروست : علوم اجتماعی: ۱۰۱۳.
 شابک : 978-964-511-812-7
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 موضوع : حقوق بین‌الملل اسلامی -- حقوق بین‌الملل
 موضوع : حقوق بین‌الملل بشر دوستانه
 شناسه فزوده : شوپای جویباری، رمضانعلی، ۱۳۴۶ -
 شناسه افزوده : مرکز مطالعات تطبیقی اسلام و حقوق بشر دوستانه بین‌المللی
 رده‌بندی کنکراس : BP۲۳۰/۰۱/۱۱۸۵
 رده‌بندی دیویی : ۲۹۷/۴۰۳۴
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۴۳،۲۱۲

هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایله کردن، دیجیتالی کردن و...) از این اثر بدون اخذ مجوز
 از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.
 لطفاً در صورت مشاهده، موارد را به شماره تلفن‌های ذیل اطلاع دهید.

۱۰۱۳

نشر میزان

دانشنامه اسلام و حقوق بین‌الملل بشر دوستانه

مسعود امامی، رمضانعلی شوپای جویباری

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۵

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۷-۸۱۲-۵۱۱-۹۶۴-۹۷۸

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه شهرداری، خ کاوسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱

پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law.ir

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۹	مقدمه مرکز مطالعات تطبیقی اسلام و حقوق بشر دوستانه
۲۳	آب ← محیط زیست
۲۳	آتش بس
۲۷	آثار باستانی ← اموال فرهنگی
۲۷	آزار جنسی
۳۰	آزمایش های علمی و پزشکی
۳۱	آموزش، ترویج و انتشار حقوق بشر دوستانه
۳۶	آوارگان جنگی
۳۶	ابزارهای جنگی ← سلاح های جنگی
۳۶	اجساد دشمن
۴۲	احشام ← محیط زیست
۴۲	ارعاب
۴۵	اسیران
۵۲	اشغال نظامی
۵۳	اصل استاپل
۵۷	اصل امنیت انسانی

۶۳	اصل تفکیک
۶۷	اصل تقابل ← مقابله به مثل
۶۷	اصل تناسب
۷۰	اصل جبران خسارات
۷۴	اصل جهانشمولی
۷۷	اصل حسن نیت
۸۱	اصل رفتار انسانی
۸۴	اصل ضریب نظامی
۸۹	اصل عدالت
۱۰۲	اصل عدم تبعیض
۱۰۶	اصل عدم توسل به زور - اصل ممنوعیت جنگ
۱۰۶	اصل عدم قضاوت بر اموال خود
۱۰۹	اصل کرامت
۱۱۳	اصل مارتنس
۱۱۶	اصل محدودیت
۱۱۸	اصل مصونیت افراد غیرنظامی
۱۲۱	اصل ممنوعیت اقدامات مقابله به مثل مسلحانه ← مقابله به مثل
۱۲۱	اصل ممنوعیت تحمیل رنج غیر ضروری
۱۲۵	اصل ممنوعیت جنگ
۱۲۸	اصل منع سوء استفاده از حق
۱۳۴	اصل وفای به عهد
۱۳۸	اصول کلی حقوقی قابل اجرا در حقوق بشردوستانه
۱۴۰	اصول مشترک حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه
۱۴۱	اعمال تلافی جویانه ← مقابله به مثل
۱۴۱	افراد غیرنظامی ← غیر نظامیان
۱۴۱	افراد نظامی ← رزمندگان
۱۴۱	اماکن امن

۱۴۴.....	اماکن درمانی.....
۱۴۶.....	اماکن عبادی.....
۱۴۷.....	اماکن فرهنگی ← اموال فرهنگی.....
۱۴۷.....	اماکن مسکونی.....
۱۴۹.....	امان.....
۱۵۴.....	امدادگران ← کارکنان بهداری.....
۱۵۴.....	امنیت انسانی ← اصل امنیت انسانی.....
۱۵۴.....	اموال خصوص ← اموال غیرنظامی.....
۱۵۴.....	اموال ضروری.....
۱۵۸.....	اموال غیر نظامی.....
۱۶۰.....	اموال فرهنگی.....
۱۶۳.....	اهداف غیر نظامی.....
۱۶۴.....	بازداشت‌شدگان ← اسیران.....
۱۶۴.....	برده‌داری.....
۱۶۷.....	بی‌طرفی.....
۱۷۱.....	بیگاری.....
۱۷۲.....	بیگانگان.....
۱۷۷.....	بیماران.....
۱۸۰.....	بیمارستان ← اماکن درمانی.....
۱۸۰.....	پناهگاه ← اماکن امن.....
۱۸۸.....	تبعیض نژادی ← اصل عدم تبعیض.....
۱۸۸.....	تجسس ← جاسوسان.....
۱۸۸.....	تحریم اقتصادی ← محاصره.....
۲۰۰.....	تقابل ← مقابله به مثل.....
۲۰۰.....	تناسب ← اصل تناسب.....
۲۰۰.....	جاسوسان.....
۲۰۳.....	جنایت علیه بشریت.....

۲۰۶.....	جنایت جنگی.....
۲۱۲.....	جنگ دریایی.....
۲۱۳.....	جنگ روانی.....
۲۱۵.....	جنگ زمینی.....
۲۱۵.....	جنگ سایبری.....
۲۱۷.....	جنگ هوایی.....
۲۱۸.....	حق شرط.....
۲۲۱.....	حقوق بشر.....
۲۲۳.....	حیله جنگ.....
۲۲۶.....	حیوانات - مجاز زبیه.....
۲۲۶.....	خاک - محیط زیست.....
۲۲۶.....	خبرنگاران.....
۲۲۷.....	خیانت جنگی.....
۲۲۹.....	درگیری مسلحانه.....
۲۳۰.....	درگیری مسلحانه بین المللی.....
۲۳۱.....	درگیری مسلحانه داخلی.....
۲۳۷.....	درگیری مسلحانه غیر بین المللی - درگیری مسلحانه داخلی.....
۲۳۷.....	دفاع.....
۲۴۱.....	دفاع غیر نظامی.....
۲۴۴.....	دیوان بین المللی کیفری.....
۲۴۵.....	راهبان.....
۲۴۵.....	رزمندگان.....
۲۴۸.....	رزمندگان مزدور.....
۲۴۸.....	رزمندگان منظم.....
۲۴۸.....	رزمندگان نامنظم.....
۲۴۸.....	رفتار انسانی - اصل رفتار انسانی.....
۲۴۸.....	روزنامه نگاران - خبرنگاران.....

۲۴۸.....	زنان
۲۵۲.....	زنان باردار
۲۵۳.....	زنان شیرده
۲۵۵.....	سال خوردگان ← پیران
۲۵۵.....	سپر انسانی
۲۵۷.....	سربازان ← رزمندگان
۲۵۷.....	سلاحهای اقلیمی
۲۵۸.....	سلاحهای انفجار فراگیر
۲۶۱.....	سلاحهای شش
۲۶۳.....	سلاحهای بیولوژیک
۲۶۴.....	سلاحهای جنگی
۲۶۸.....	سلاحهای سمی
۲۷۲.....	سلاحهای شیمیایی
۲۷۲.....	سلاحهای کشتار جمعی
۲۷۲.....	سلاحهای متعارف
۲۷۴.....	سلاح‌های میکروبی
۲۷۵.....	سلاحهای وحشیانه
۲۷۵.....	سلاح‌های هسته‌ای
۲۷۸.....	شبه نظامیان ← رزمندگان
۲۷۸.....	شرط مارتنس ← اصل مارتنس
۲۷۸.....	شکنجه
۲۸۲.....	شورش‌های داخلی ← درگیری مسلحانه داخلی
۲۸۲.....	صلح
۲۸۶.....	صلیب سرخ
۲۸۶.....	ضرورت ← اصل ضرورت نظامی
۲۸۶.....	ضمانت اجرای حقوق بشر دوستانه
۲۸۹.....	عادات و رسوم

عرف بین‌المللی	۲۹۳
عفو عمومی	۲۹۷
غارت	۳۰۲
غرامت جنگی	۳۰۴
غنائیم جنگی	۳۰۶
غیر نظامیان	۳۱۱
فحشای اجباری ← آزار جنسی	۳۱۲
فرستاده دشمن - نمایندگان دشمن	۳۱۲
قبرستان	۳۱۲
قحطی ← امراض زوری	۳۱۳
قربانیان جنگ	۳۱۳
قوانین کیفری	۳۱۵
کار اجباری	۳۱۵
کارکنان بهداری	۳۱۶
کرامت انسانی ← اصل کرامت	۳۲۰
کشته‌شدگان	۳۲۰
کمک‌های بشردوستانه	۳۲۰
کوچ اجباری	۳۲۲
کودکان	۳۲۲
گروگان‌گیری	۳۲۵
گیاهان ← محیط زیست	۳۲۷
مارتنس ← اصل مارتنس	۳۲۷
مبانی و منابع حقوق بشردوستانه	۳۲۷
مبلغان مذهبی	۳۳۲
متارکه جنگ ← آتش‌بس	۳۳۴
مثله کردن	۳۳۴
قطعه قطعه کردن اعضای بدن مُردگان ← اجساد دشمن	۳۳۴

۳۳۴	 مجازاتهای جمعی
۳۳۷	 مجروحان جنگی
۳۴۱	 محاصره
۳۴۴	 محدودیت ← اصل محدودیت
۳۴۴	 محصولات کشاورزی ← محیط زیست
۳۴۴	 محیط زیست
۳۵۲	 مردگان ← اجساد دشمن
۳۵۲	 مرکز اقتصادی ← امثال ضروری
۳۵۲	 مزدوران ← رزمندگان مزدور
۳۵۲	 مذاکره
۳۵۶	 مسئولیت
۳۶۰	 مستأمن
۳۶۰	 معاهدات بین‌المللی
۳۶۴	 معلولان ← مجروحان، بیماران
۳۶۴	 مفقودان
۳۶۴	 مقابله به مثل
۳۶۹	 مناطق بی دفاع ← اماکن امن
۳۶۹	 مناطق غیر نظامی ← اماکن امن
۳۶۹	 میلشیا ← رزمندگان
۳۶۹	 مین ← سلاح‌های جنگی
۳۶۹	 نسل‌کشی
۳۷۱	 نمایندگان دشمن
۳۷۵	 نیازمندیهای عمومی
۳۷۵	 نیروهای شناسایی
۳۷۶	 نیروهای غیر رزمنده
۳۷۷	 نیروهای مسلح ← رزمندگان
۳۷۷	 هلال احمر

- ۳۷۷..... هوا ← محیط زیست
- ۳۷۸..... مهم ترین رویدادها، اسناد و معاهدات مرتبط با حقوق بشردوستانه بین المللی
- ۳۹۰..... مهم ترین معاهدات بین المللی حقوق بشر
- ۳۹۴..... فهرست منابع و مآخذ

www.ketab.ir

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

جنگ و خونریزی انسان تاریخ حیات انسان گره خورده است که به دشواری بتوان عصری را یافت که در آن انسان بدون جنگ و در آرامش سپری کرده باشد. از این روی فرشتگان در آغاز خلقت انسان را در اولین مواجهه با او، خطاب به خداوند از خصیصه خونریزی انسان یاد کردند. در سرافشتگان الهی، جنگ و خونریزی چنان زشت و ناپذیرفتنی می نمود که وجود آن در سرنوشت انسان، دلیل موجهی بر نیافریدن او بود؛ از این رو با تعجب از خداوند پرسیدند: آیا در زمین کسی را می آفرینی که فساد کرده و خون خواهد ریخت؟ خداوند به ایشان تنبیه داد که: آنها از بخشی از سرنوشت انسان آگاهند و به همه سرنوشت او آگاهی ندارند. (بقره، ۳۰).

انسان نیز لاجرم پذیرفت که میل به ستیزه جویی و جنگ طلبی، در سرشت او دارد و آدمیان به سختی می توانند بر این کشش درونی غلبه کنند. از این رو از گذر تاریخ آموخت که جنگ را به مثابه بخشی جدایی ناپذیر از زندگی جمعی باید پذیرفت و برای آن همچون سایر اجزای زندگی برنامه و طرحی داشت. در این میان انسان ها دو گونه طراحی و برنامه ریزی برای جنگ های پیش روی خود تدارک دیدند. بخش عمده ای از برنامه های انسان در قبال جنگ، معطوف به هدف غلبه بر دشمن بود و بخش اندکی که فقط خردمندان و اخلاق مداران عهده دار آن بودند به پاسداری از جنبه های انسانی و ارزش های اخلاقی نظر داشت. هر چه بر خردورزی و اخلاق مداری

انسان افزوده شد بخش دوم فربه‌تر گشت و هر چه پایه‌های عقلانیت و اخلاق سست گشت این بخش نحیف‌تر گردید.

گویا خداوند در پاسخ به اعتراض و پرسش فرشتگان از خصیصه جنگ‌طلبی انسان، نگاهی هم به این بخش دوم داشت که آنها از آن بی‌خبر بودند. خداوند می‌دانست که در بحبوحه این جنگ‌ها و ستیزه‌جویی‌ها، شکوفه‌های اخلاق و عدالت سر می‌زنند و نسیم پاک عقلانیت وزیدن می‌گیرد. در نظر خداوند زیبایی این بخش بر زشتی جنگ چنان غلبه دارد که همین دلیل کافی و قانع‌کننده بر آفرینش این موجود جدید است.

امروز در پی رشد عقل و دانش بشر و تجربه‌های تلخ جنگ‌های پی‌پایی و جهانی، تمایل انسان به پاسداشت ارزش‌های اخلاقی در جنگ بیشتر شده است، تا جایی که دانشی نوین به نام حقوق بشر دوستانه شکل گرفته تا پاسدار بشر دوستی و اخلاق انسانی در جنگ باشد پس از قرن‌ها، انسان‌ها به این بلوغ عقلانی رسیده‌اند که باید گرد هم آیند و بر حفظ ارزش‌ها و ارزش‌های انسانی در جنگ با یکدیگر پیمان ببندند و در این راستا مقرراتی الزام‌آور برای خود وضع کنند.

اما پاسداری از ارزش‌های اخلاقی در دل جنگ‌ها فقط دستاورد انسان امروز نیست، بلکه دیرینه آن به قدمت خود جنگ می‌باشد. اولین نبرد و خونریزی در تاریخ بشریت میان پسران حضرت آدم علیه السلام به نوع پیوست و نخستین آموزه حقوق بشر دوستانه نیز رهاورد همین نبرد نخستین است؛ آن‌گاه که هابیل به برادر ستیزه‌جوی خود اصل عدم توسل به زور را آموخت و به او گفت: «گر دست خود را به سوی من دراز کنی تا مرا بکشی، من دستم را به سوی تو دراز نمی‌کنم» «و او را بکشم، چرا که من از خداوند، پروردگار جهانیان می‌ترسم» (مائده/ ۲۸).

پس از آن نیز پیوسته در طول تاریخ، حکیمان و صالحان کوشیده‌اند که انسان‌ها را از جنگ و نبرد با یکدیگر بازدارند و به آنان بیاموزند که با شیوه‌های مسالمت‌آمیز به حل اختلافات میان خود بپردازند و آنگاه که چاره‌ای جز جنگ ندارند، اصول انسانی را فراموش نکنند. در این میان ادیان الهی و به‌خصوص اسلام نقش بسزایی در احیای حقوق بشر دوستانه داشته‌اند.

دعوت به زندگی مسالمت‌آمیز چنان در دین اسلام از اهمیت برخوردار است که این دین از میان همه نام‌ها، نام «اسلام» را برای خود برگزید که از ریشه «سَلِمَ» به معنای،

آرامش، آسایش و عافیت است (ابن فارس: ۱۴۰۴: ۹۰/۳). این دین کوشید از همان آغاز به مقابله با خوی جنگ طلبی انسان‌ها بخصوص اعراب جاهلی بپردازد و به بشریت پیامزد که صلح میان انسان‌ها بهتر از جنگ و جدال است (نساء/ ۱۲۸) و به دعوت دشمن به صلح و آشتی نباید پاسخ منفی داد (نساء/ ۹۴). از دیدگاه اسلام جنگ باید با انگیزه الهی باشد، و جنگ درونی که نبرد با نفس سرکش است از جنگ با دشمن بیرونی برتر است (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۲/۵). از این رو، از نظر اسلام حقوق و اخلاق در جنگ با هم آمیخته است.

قرآن دو اصل مهم را در ارتباط با جنگ پی‌ریزی کرد؛ دو اصلی که شالوده همه مقررات حقه بشردوستانه است. نخست آن که هیچگاه خون یکدیگر را نریزید و ممنوعان خود را از سرزمین‌تان بیرون نرانید (بقره/ ۸۴)، آغازگر جنگ نباشید و فقط در مقابل کسانی که به جنگ شما آمده‌اند نبرد کنید؛ همان کسانی که به شما ستم کردند و شما را سرزمین‌تان بیرون راندند (حج/ ۳۹ و ۴۰؛ توبه/ ۳۵) و با کسانی که با شما نمی‌جنگند و شما را از سرزمین‌تان بیرون نمی‌رانند به نیکی و عدالت رفتار کنید (ممتحنه/ ۸). اصل دوم قرآن کریم این است که هرگاه چاره‌ای جز جنگ نداشتید در برخورد با دشمنان از چارچوب عدالت تجاوز نکنید که خداوند تجاوزکاران را دوست نمی‌دارد (بقره/ ۱۹۰) و مراقب باشید که دشمنی و عداوت، شما را به سوی ستم بر دشمنان نکشاند که خداوند ستمکاران را به سستی عذاب خواهد کرد (مائده/ ۲).

پیامبر اسلام (ص) و امامان معصوم (ع) نیز به تبعیت از قرآن، مسلمانان را از جنگ تمام عیار که در آن همه شیوه‌های غلبه بر دشمن موجه می‌باشد بازداشتند و به آنان آموختند که اصول انسانی در همه حال باید در جنگ رعایت شود. محاسن شیعه و اهل سنت نقل کرده‌اند که پیامبر (ص) هرگاه سپاهی را اعزام می‌کرد خطاب به آنها می‌فرمود: «به دشمن خیانت نکنید، اجساد آنها را مثله نکنید، پیمان خود با دشمن را نشکنید، پیرمردان، کودکان و زنان را نکشید، درختی را جز هنگام ضرورت قطع نکنید، هرگاه پست‌ترین یا برترین از مسلمانان یکی از دشمنان را امان داد، او در امان خواهد بود تا کلام خدا و دعوت اسلام را بشنود. پس اگر مسلمان شد برادر دینی شما خواهد بود و اگر اسلام را نپذیرفت باید او را به محل اُمش بازگردانید» (کلینی: ۱۴۰۷: ۲۷/۵؛

متقی هندی: ۱۴۰۱: ۳۸۰/۴). نفوذ شخصیت پیامبر (ص) و تلاش مسلمانان در الگوپذیری از او (احزاب/ ۲۱) در گسترش و نفوذ این فرمان‌ها کم و بیش موثر واقع شد.

با این همه و با تأکیدی که پیامبران، حکیمان، صالحان و بخصوص قرآن و سنت نبوی و اهل بیت (ع) در طول تاریخ بر اصول حقوق بشر دوستانه داشته‌اند، همچنان امروزه شاهد جنگ و خونریزی و پایمال شدن مهم‌ترین اصول انسانی در جنگ‌ها هستیم. از این رو بیش از پیش باید بر این اصول تأکید کرد و بر رعایت آنها با یکدیگر هم‌پیمان شد. متأسفانه در این میان، عده اندکی مسلمان‌نما که از مهار خوی شیطانی و ددمنشان، خود بازمانده‌اند، به نام اسلام و با سوء استفاده از ادبیات دینی دست به زشت‌ترین رفتارها در جنگ‌های این دوران می‌زنند و خواسته و ناخواسته هم‌سو با دشمنان اسلام، بر جهت بدنام کردن اسلام سخت می‌کوشند. همین پدیده شوم که نمونه‌های آن در پیرامون ما زیاد است، بیان و در همه زمان‌ها کم و بیش وجود داشته است، وظیفه ما مسلمانان را بر این پاک کردن چهره زیبای اسلام از این تهمت ناروا بیش از پیش کرده است.

این نوشتار تلاشی اندک و ناقص برای رساندن به این هدف است. از این رو، این کتاب هر چند در قالب یک دانشنامه عرضه می‌شود، اما نویسندگان آن با توجه به این هدف ارزشمند، آگاهانه پایبند به برخی قواعد و ضوابط انشائیه نگاری نبوده‌اند و بیش از آن که بر آن قواعد پافشاری کنند، مقید به این هدف سعی بوده‌اند. در این راستا ساده‌نگاری، نقل مستقیم متون آیات و احادیث و پرهیز از همه آرا و نظار، شیوه نگارش کتاب حاضر بوده است.

زمینه‌های انجام این پژوهش با مساعدتهای ریاست مرکز مطالعات نظامی اسلام و حقوق بشر دوستانه بین‌المللی جناب آقای دستغیب فراهم آمده است که مراتب سپاس خود را از ایشان و همکارانشان اعلام می‌داریم. همچنین به جهت امور علمی در پدید آمدن این اثر، عزیزان و سرورانی ما را یاری رساندند که مهم‌ترین آنها عبارتند از آقای محمد صالح تسخیری که عهده‌دار تطبیق و مصدربابی معاهدات بین‌المللی و یافتن معادل‌های انگلیسی برای اصطلاحات بوده، آقای سید شهاب لاجوردی که در تطبیق و مصدربابی بخشی از آیات و روایات و سایر منابع یاری رسانده، آقایان حسین رضا

خانی و امیر حسین قنادیان که در تهیه پرونده علمی برخی مقالات همکاری داشته و استاد محترم دانشگاه قم جناب آقای دکتر غلامعلی قاسمی که به ارزیابی کتاب همت گمارده و نکات ارزشمندی را در جهت اصلاح و تکمیل آن به نویسندگان گوشزد نموده است و در نهایت حجت الاسلام والمسلمین حسین دیبا معاون محترم امور بین‌الملل دفتر تبلیغات اسلامی که با مدیریت و نظارت شایسته خود نقش بسزایی در پدید آمدن این اثر داشته است. نویسندگان این اثر، تلاش ناقابل خود را به پیشگاه همه ستمدیدگان جنگ‌ها در طول تاریخ بشر تقدیم می‌کنند و برای آنها از خداوند متعال آرزوی آرامش و رستگاری دارند و از همه خوانندگان و پژوهشگران تمناً دارند که با یادآوری خطای این کتاب، آنها را در اصلاح و تکمیل آن یاری رسانند.

مسعود امامی

رمضانعلی شوپای جویباری